

2. ÜNİTE - TOPLUMSAL YAPI

A. TOPLUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL İLİŞKİLER

1. TOPLUMSAL YAPI

1-Toplum bütünlüğünü oluşturan gerek maddi, gerekse manevi unsurların kendine özgü biçimlenişi o toplumun sosyal yapısını ortaya koyar. Toplumdaki insanlar arası ilişkiler, bu ilişkilerin oluşturduğu gruplar, kurumlar toplumun yapısını meydana getirir. **Toplumsal yapı**; toplumu oluşturan ögeler ve bunlar arasındaki fonksiyonel ilişkiler bütünüdür.

2-Sosyal yapının temelinde sosyal ilişkiler, sosyal değerler, sosyal normlar vardır.

3-Bu unsurlar toplumsal bütünlüğün kendine özgü biçimlenişini, yapısını ortaya koyar.

4-Örneğin, feodal toplum yapısı, Amerikan toplumunun sosyal yapısı kendine özgü bir yapı bütünlüğü sergiler. Çekirdek ailenin sosyal yapısı, geleneksel geniş ailenin yapısından farklıdır.

5-Toplumsal yapı; **Kültürel yapı** ve **fiziksel yapı** olmak üzere ikiye ayrılır.

6-Toplumun üzerinde yerleştiği toprak parçası, iklimi, coğrafi konumu, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, yerleşme biçimi (köy, kasaba, kent) fiziksel yapı öğeleridir.

7-Sosyal ilişkiler, statüler, roller, kurallar, değerler vb. kültürel yapı öğeleridir.

Toplumsal Yapının Özellikleri

- Toplumsal yapı her toplumun kendisine özgüdür ve toplumdan topluma değişir.
- Toplumsal yapıdaki değişimler birbirini etkiler.
- Toplumsal yapı aynı toplumda zaman içinde değişime uğrar.
- Her toplumsal yapının sahip olduğu özellikler kendine özgüdür.

2. TOPLUMSAL İLİŞKİLER

1-En az iki insan arasında belli bir süre devam eden, belli amaçlara yönelik olan, karşılıklı etkileşim halinde gerçekleşen anlamlı ilişkilerdir.

2-Buna göre bankadaki memur ile müşteri, öğretmen ile öğrenci, doktorla hasta, subayla er arasında sosyal ilişki vardır; ancak bankamatikten para çeken insanın bilgisayarla arasında sosyal ilişki yoktur.

3-Sosyal ilişkilerin niteliğe göre, birincil ilişkiler ve ikincil ilişkiler olarak ikiye ayrılır.

Max Weber'e göre toplumsal ilişkilerin özellikleri şunlardır:

- Toplumsal ilişki, en az iki kişi arasında olması
- Belirli bir zaman dilimi içinde yaşanması
- Taraflar birbirinden haberdar olmalı.
- Karşılıklı etkileşimin olması

- Taraflar arasında ortak bir anlam taşınması

Toplumsal İlişki Çeşitleri:

a. Birincil İlişkiler

- Samimi (duygusal), etkileşimin güçlü olduğu ilişkilerdir.
- Küçük gruplarda ve daha uzun süreli olarak gerçekleşir.
- İlişkilerde yazılı kurallar yoktur.
- Ailede, arkadaşlar arasında görülen ilişkiler buna örnektir.

b. İkincil İlişkiler

- Duygusallık yerine rasyonelliğin ön plana çıktığı ve etkileşimin zayıf olduğu ilişkilerdir.
- Büyük gruplarda ve daha kısa süreli gerçekleşir.
- İlişkilerde yazılı kurallar egemendir.
- Orduda, sendikalarda görülen ilişkiler buna örnektir.

3. TOPLUMSAL İLİŞKİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

a. Toplumsal Statü ve Roller

Statü :

Bir toplum içinde yaşayan bireyin, o toplumdaki yerini, konumunu ve mevkiini belirleyen özelliklerine toplumsal "statü" denir. Statüler ikiye ayrılırlar:

a. Verilmiş Statüler: Bireyin kazanmak için herhangi bir çaba sarf etmediği, doğuştan kendisinde var olan statülerdir. Örneğin: cinsiyet, ırk, zengin ya da yoksul bir ailenin çocuğu olmak gibi.

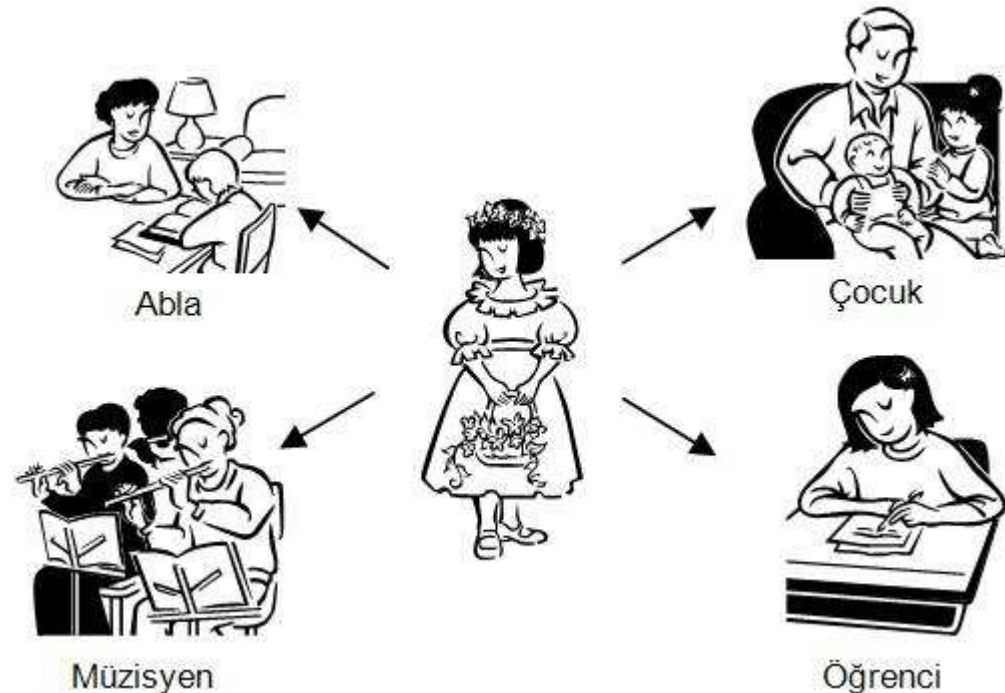
b. Kazanılmış Statüler: Bireyin doğuştan sahip olmadığı, kendi çaba ve gayretiyle sonradan elde ettiği statülerdir. Örneğin: öğretmen, öğrenci, zengin ya da yoksul olmak gibi.

Anahtar (Kilit) Statü :

1-Bireyin sahip olduğu statüler arasında bulunduğu toplumda en etkin olanına "anahtar statü" denir.

2-Anahtar statü, bireyin toplumdaki temel görevlerini ve kimliğini belirler.

3-Örneğin: çalışan bir bayan için "annelik" anahtar statü olabilir.

Statülerin Özellikleri:

- Bazı statüler doğuştan vardır, bazıları ise sonradan kazanılır.
- Aynı anda birden çok statüye sahip olunabilir.
- Bireylerin sahip oldukları statülerin sayısı zamanla artar.
- Her statü kendisine özgü bazı kurallara bağlıdır.
- Statüler arasında karşılıklı ilişki vardır.
- Statüler toplumdan topluma değişebilir.
- Statülerin kaynağı toplumdur.

Toplumsal Rol :

- 1-Her statünün kendisine özgü olarak bireye yüklediği bazı görevler vardır.
- 2-Toplum bireyin bu görevleri yerine getirmesini beklemektedir.
- 3-Bireyin statüsüne uygun davranışlarına "rol" denir.
- 4-Roller, "ideal rol" ve "gerçek rol" olarak ikiye ayrılır.
- 5-Bir statüden toplumun beklentilerine (olması istediklerine) "ideal rol", o statüdeki kişinin gerçekleştirebildiklerine de (statüsüne uygun olarak elinden gelenlere) "gerçek rol" denir.

Rollerin Özellikleri:

- Roller, statünün değişken ve hareketli yönüdür.
- Her statünün rolü ait olunan toplum tarafından belirlenir.
- Roller statüye sahip bireyin tutum ve davranışları üzerinde etkilidir.
- Toplumsal yapılara göre farklılaşabilir.
- Bireyin statüsüne uygun biçimde yaptığı gerçek rol, toplumun beklentilerine uygunsa beğenilir, uygun değilse kınanır.
- Bir statünün rolü zamanla değişebilir.

Rol Çatışması ve Rol Pekişmesi :

- 1-Birey bir toplumda aynı anda birçok statüye sahiptir ve aynı anda bu statülerin gerektirdiği rolleri yerine getirmek zorundadır.
- 2-Bireyin rollerinden bir tanesinin, başka bir rolün gerektiği gibi davranmasını güçleştirmesine "rol çatışması" denir.
- 3-Örneğin: bir okul müdürünün evinde de çocuklarıyla resmi bir ilişki kurarak "baba" rolünün gereklerini yerine getirememesi.
- 4-Bir rolün, bireyin diğer rolünü yerine getirmesini kolaylaştırmasına da "rol pekiştirmesi" denir. Örneğin: Anaokulu öğretmeni olan bir annenin, çocuklarını eğitirken bu bilgisini kullanması

a. Toplumsal Prestij

- 1-Toplumsal prestij (saygınlık), bireyin sahip olduğu statülerle ilgilidir.
- 2-Birey, statüsünün kendisine yüklemiş olduğu rolü ne kadar başarılı uygularsa, yani gerçek rolü, ideal rolü ile ne kadar örtüşürse toplumun önünde o kadar beğeni kazanır.

b. Toplumsal Değerler

- 1-Toplum bireylerinin içten bağlı oldukları ortak duygulardır.
- 2-Toplumu bir arada tutan ve toplumun sürekliliğini sağlayan öğelerdir.
- 3-Sosyal değerlerin etkinlik kazanmaları normlarla sağlanır.
- 4-Namus, bayrak, vatan, bağımsızlık ve inançlar birer toplumsal değerdir

c. Toplumsal Normlar

- 1-Bireyleri olaylar karşısında belli tarzda davranmaya zorlayan kurallar bütününe toplumsal norm denir.
- 2-Birey, tutum ve davranışlarını normlara göre belirler.
- 3-Birey, davranışlarının sonucunda kınama, saygı görme, ceza ve ödüllendirme görür.
- 4-Toplumsal normlar toplumsal ilişkilere bir düzenlilik kazandırır.
- 5-Toplumsal normlar, toplumda uyumun ve düzenin olmasını sağlayan, toplumsal ilişkileri yöneten normlardır.
- 6-Normların temelinde sosyal değerler vardır. Namus değerinden dolayı başkasına kötü gözle

bakmamak, vatan sevgisinden dolayı bayrağa saygılı olmak gibi.

7-Toplumsal normlar, yazılı ve yazısız olmak üzere ikiye ayrılır.

8-Yazılı Normlar; yasa, tüzük ve yönetmelik gibi yazılı kurallardır ve devletin devamlılığını sağlar.

9-Yazısız Normlar; dinsel ve ahlaki kurallar ile gelenek, görenek, örf ve adetlerden oluşmaktadır. Toplumun düzenini sağlamak gibi bir işleve sahiptir.

d. Toplumsal Kontrol (Denetim)

1-Bireyleri sosyal normlara uymaya zorlayan toplumsal denetim mekanizmasıdır.

3-Toplumsal normlar düzeni sağlarken; toplumsal kontrol de düzenin sürekliliğini sağlar.

4-Devlet, yaptırım gücü en fazla olan sosyal kontrol mekanizmasıdır.

5-Ayıplama, kınama, linç etme, cezalandırma olumsuz sosyal kontrol mekanizmalarına; ödüller ve teşvikler de olumlu sosyal kontrol mekanizmalarına örnek gösterilebilir.

6-Toplumsal kontrolün etkili olabilmesi için bireylerin yeterli bir sosyalleşme sürecinden geçmeleri gerekmektedir.

Toplumsallaşma (Sosyalleşme):

1-Bir toplum içinde yaşayan bireyin o toplumun tüm davranış, değer ve düşünme biçimlerini öğrenmesi, benimsemesi ve yapmasıdır.

2-Birey, toplumsal yaşama katılmak için sahip olması gereken beceri, değer ve davranış kalıplarını toplumsallaşma sayesinde öğrenir.

3-Toplumsallaşma doğumla başlar ve ölünceye kadar devam eder.

4-Toplumsallaşmada en etkili kurum "aile"dir. Daha sonra bunu akraba, arkadaş çevresi ve okul takip eder.

e. Toplumsal Sapma

1-Toplumda egemen olan değer ve normlara, kişilerin uymamaları durumudur.

2-Toplumca kabul edilen normlara uyan kişilere normal; uymayanlara anormal ya da sapkın denir.

3-Toplumsal sapma; değerlere bağlılığın azalmasından, normların gereği gibi benimsenmemiş olmasından kaynaklanabilir.

4-Yaptırım gücü az olan normlarda sapmalar daha fazla görülmemektedir.

5-Yolsuzlukların, hortumlamaların olması, oto hırsızlarının artması, kapkaç olaylarının yaşanması, parayı yırtma, ormanları yakma, kız kaçırma toplumsal sapmanın belirgin örnekleridir.

B. TOPLUMSAL GRUPLAR

1- Toplumsal Grup ve Özellikleri

Ortak amaçlarını gerçekleştirmek için belli kurallara göre karşılıklı ilişkilerde bulunan insanların bütünlüğüne sosyal grup denir.

Grup Dışı Topluluklar

a. Kalabalıklar (Yığın): Belli bir yerde fiziki yakınlık içinde toplanmış olan ve aralarında sosyal ilişki bulunmayan insan topluluklarına denir.

Çarşı pazar kalabalığı sıradan kalabalıklar olarak, tiyatro izleyenler izleyici kalabalığı olarak, protesto yürüyüşü yapanlar gösteri kalabalığı (etkin kalabalıklar) olarak örneklendirilir.

b. Kategoriler: Ortak özelliklere sahip olan, ancak bir araya toplanmamış insanların birlikte ifade edilmesi kategorileri ortaya koyar. Buna göre sanat müziği sevenler, kitle kategorisini; işçiler, sınıf kategorisini; zenciler de azınlık kategorisini örneklendirir.

Grupların Temel Özellikleri:

- Grubu oluşturan insanların ortak bir amaçları vardır.
- Grubun içerisinde bir işbölümü vardır.

- Grubun ortak değer ve normları vardır.
- Grup üyeleri arasında rol ve statü ayrımı vardır.
- Grup içerisinde birbirleriyle bağlantılı ilişkiler ağı vardır.
- Bireylerin psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarına cevap verirler.
- Her grup, amaçladığı işlevini sürdürdüğü müddetçe varlığını sürdürür.

2- Toplumsal Grup Çeşitleri

I. SÜRESİNE GÖRE GRUPLAR:

- a. Geçici gruplar: Belirli kısa bir süre devam edip, dağılan gruplardır. Örneğin: bir yarışma programı için bir araya gelerek aynı evi paylaşan insanlar, olimpiyat grupları, dershaneler...
- b. Sürekli gruplar: Grubun ömrünün, katılan bireylerin ömründen daha uzun olduğu gruplardır. Örneğin: aile, millet...

II. GRUBUN ÜYE SAYISINA GÖRE:

- a. Küçük Gruplar: Üye sayısı az olan gruplardır. Grup üyeleri arasında yüz yüze ilişkiler mevcuttur. Aile.
- b. Büyük Gruplar: Çok fazla üyesi olan gruplardır. Üyeler arasındaki ilişki resmi ve sınırlıdır. İlişkiler yüzeyseldir. Kent, ulus...

III. KATILIM ŞEKİLLERİNE GÖRE:

- a. İradî (İradeye bağlı) gruplar: Bireylerin kendi istek ve iradeleriyle tercih ederek katıldıkları gruplardır. Örneğin: dernekler, sendikalar...
- b. Gayri iradî (İrade dışı) gruplar: Bireyin kendi isteği dışında katıldığı ya da zaten ait olduğu gruplar. Örneğin: aile, millet...

IV. TOPLUMSAL İLİŞKİ TİPİNE GÖRE (CHARLES HORTON COOLEY'e göre):

- a. Birincil gruplar: Üyeleri arasında yüz yüze, samimi, sıcak ilişkilerin bulunduğu gruplardır. Üyeler arasındaki ilişkilerde gelenekler, görenekler ve din kuralları geçerlidir. Örneğin: aile, akraba grupları...
- b. İkincil gruplar: Üyeleri arasında resmi, dolaylı ve çıkar ilişkilerine dayalı gruplardır. Üyeler arası ilişkilerde, yasalar yönetmelikler geçerlidir. Örneğin: dernek, siyasi parti...

V. GRUBUN KURULUŞ BİÇİMİNE GÖRE:

- a. Resmi Gruplar: Yetkili organlarca oluşturulmuş, yasa, tüzük ve yönetmeliklere göre yönetilen gruplardır. Görevleri ve sorumlulukları bellidir. Bu tür gruplar resmi atamalarla oluşturulur. Ör: İlçe Milli eğitim müdürlüğünde çalışanlar.
- b. Gayri Resmi Gruplar: Genellikle küçük toplumsal gruplardır. Değişik nedenlerle meydana gelirler. Bu gruplara arkadaşlık ve yardımlaşma grupları örnek verilebilir.

VI. TOPLUMSAL DAYANIŞMA TÜRÜNE GÖRE (F. TÖNNIES'e göre).

- a. Cemaat:
 1. İrk, etnik köken ve kültür bakımından farklılaşmamış kişilerden oluşan insan topluluğudur.
 2. Bu topluluk Klan gibi küçük, köy gibi büyük bir toplumsal grup olabilir.
 3. Ortak yaşamı paylaşacak olan insanlar, topluluğa yoğun duygusal bağlarla bağlıdır.
 4. Topluluk, üyelerini sıkı bir denetim ve gözetim altında bulundurmaktadır.
 5. Aşiretler, akraba grupları, köy toplulukları birer cemaattir.
 6. Tönnies'e göre tarihte cemaatten cemiyete doğru bir gelişme vardır.
 7. Bu gelişme sürecinde Köy cemaat, Kent ise cemiyet tipinde bir toplumsal gruptur.
- b. Cemiyet:
 1. Toplumsal, ekonomik, kültürel, mesleki vb. yönden yeterince farklılaşmış topluluktur.
 2. Bencil, çıkara dayalı, rasyonel, yazılı kurallara dayalı ilişkilerin egemen olduğu gruplardır.
 3. Toplumsal değişmeye açık bir örgütlenmedir.
 4. Kentler, endüstri ve ticaret işletmeleri cemiyete örnek verilebilir.

3- Toplumsal Grup Örnekleri

a. Köy Öncesi ve Köy

1-İnsanların eski çağlarda, avcılık-toplayıcılık yaptığı dönemlerde, elde edilen yiyecekler kabile arasında tüketilirdi.

2-Yerleşik yaşama geçiş ile birlikte toplayıcılığın yerini tarım, avcılığın yerini ise hayvancılık almıştır.

3-Bu şekilde köy yaşamı gelişmiş ve bugünkü anlamıyla şehirlerin ilk adımı atılmıştır.

Köy Toplumunun Temel Özellikleri:

- Tarım ve hayvancılık faaliyeti temel geçim kaynağıdır.
- Yaşamda değişimin oldukça az olduğu ve geleneklerin toplum yaşamını düzenlediği topluluklardır.
- Homojen (grup üyelerinin özellikler bakımından birbirine benzediği) bir yapı vardır.
- Kolektif dayanışma ve birlikte tüketme yaygındır.

b. Kent ve Metropoller

1-Tarım ve hayvancılıktan, ticaret ve sanayi kollarının gelişmiş olduğu yaşam biçimine geçiş ile birlikte daha fazla insanın bir arada yaşadığı büyük şehirler kurulmuştur.

2-Temelde ekonomi ve güvenlik ile ilgili kaygılar insanların bir arada toplanmasını gerekli kılmıştır.

Kent Toplumunun Temel Özellikleri:

- Ticaret, sanayi ve hizmet sektörleri ekonomik yaşamda egemendir.
- Yaşamda değişim oldukça hızlıdır. Buna karşın hukuk kuralları toplum yaşamını düzenler.
- Heterojen (grup üyelerinin özellikler bakımından birbirinden farklılaştığı) ve organik dayanışmalı bir yapı vardır.
- Eğitimle meslekte uzmanlaşma yaygındır.

C. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA ve TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

1- TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

Toplumsal Tabaka:

1-Yaşam düzeyi bakımından benzer durumda olan insanların oluşturduğu bütünlüğe denir.

2-Aynı sosyal tabakayı paylaşan insanların ekonomik düzeyleri, makamları, servetleri, güçleri ve yaşam biçimi gibi bazı özellikleri yönünden birbirine yakındır.

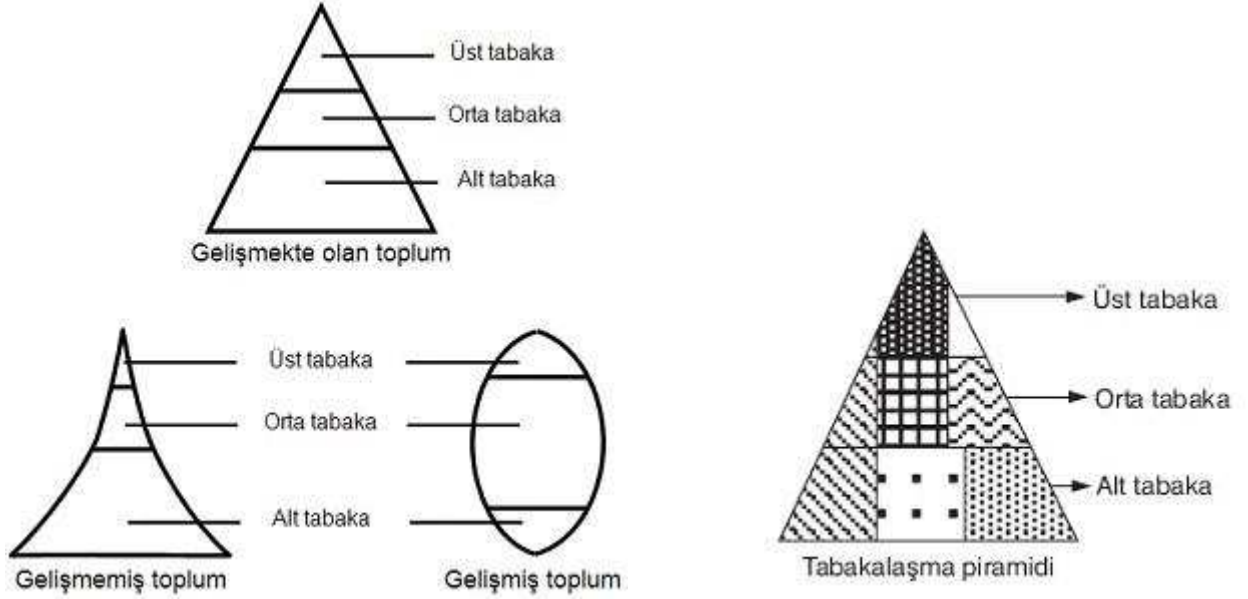
3-Toplumsal tabakalaşma; Toplumdaki farklı sosyal tabakaların hiyerarşik sıralanmasına denir.

4-Sosyal Sınıf: gelir düzeyi, yaşam biçimi, eğitim, saygınlık gibi özellikler bakımından birbirine benzeyen ve bunun bilincinde olan insanların oluşturduğu bir kategoridir.

5-Gelir farkı, yaşam biçimindeki farklar ve sınıflar bilinci sınıfları birbirinden ayıran en önemli ölçütlerdir.

6-Her tabakada farklı sosyal sınıflar mevcuttur. Her sınıf içinde de farklı meslek grupları vardır.

Bir toplumun tabakalaşması, **toplumsal tabakalaşma piramidi** ile gösterilir:

ÖZELLİKLERİ

1-Her toplumda belirli bir tabakalaşma söz konusudur.

2-İnsanlar arasında doğal farklılıklar (yaş, cinsiyet, zekâ) ve toplumun empoze ettiği suni farklılıklar (gelir, meslek, eğitim) vardır.

3-Bu farklılaşmaya dayalı olarak yapılan değerlendirme sonucunda toplumsal tabakalaşma ortaya çıkar. Böylece tabakalaşma toplumda bir hiyerarşik sistemi meydana getirir.

4-Toplumsal tabakalaşma, toplumsal gerçeği kategorik olarak yorumlama ve analiz etmede kullanılan bir araçtır.

5-Her tabakalaşma sisteminde üç sosyal süreç vardır. Bu süreçler şöyle sıralanabilir:

- Sosyal farklılaşma: Doğumla birlikte var olan ve sonradan edinilen farklılıklar.
- Altlık ve üstlük düzeyine göre sınıflama: Statü ve rol farklılaşmasını belirler.
- Değerlendirme: Statülerin her birine değerler sıralamasında bir yer verir.

2- TOPLUMSAL TABAKALAŞMA TÜRLERİ

a. Kapalı Tabakalaşma

Toplumsal tabakalar arasındaki geçişin engellendiği toplumlardır. Örneğin: Kast sistemi

b. Yarı Kapalı Tabakalaşma

Katı kurullarla tabakalar arası geçişin oldukça sınırlandırıldığı toplumlardır. Örneğin: İmparatorluklar

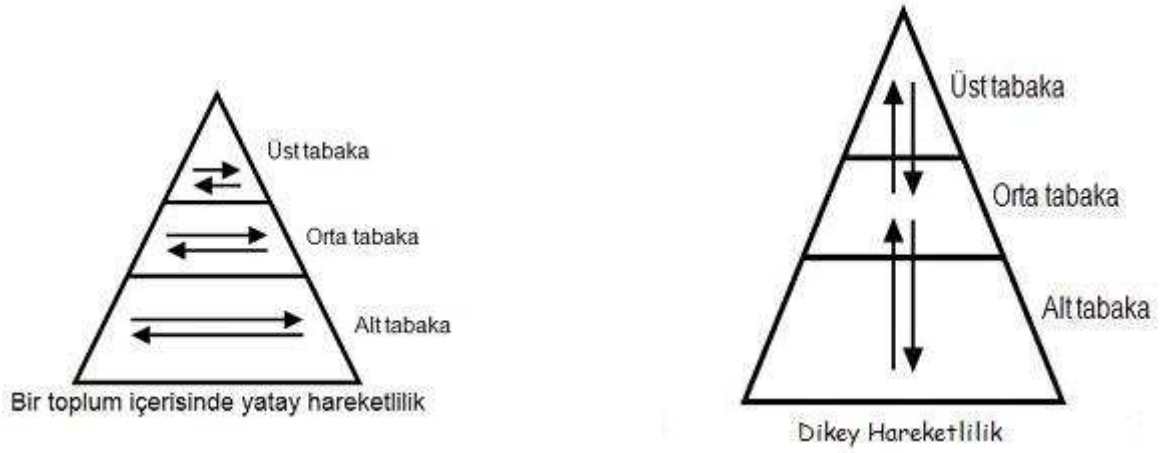
c. Açık Sınıf Tabakalaşması

Özellikle sanayileşmeyle beraber tabakalar arası geçişin serbest kaldığı toplumlardır. Bu toplumlarda düşük seviyelerde bulunan kişilerin yükselme umudu, yüksek seviyelerdeki kişilerin de düşme korkusu vardır. Örneğin: sanayi toplumu

3- Toplumsal Hareketlilik:

Sanayi toplumunda ortaya çıkan açık sınıf tabakalaşmasıyla birlikte toplumsal hareketlilik de hızlanmıştır. İnsanların farklı düzeylerdeki mevkiler arasındaki hareketine toplumsal hareketlilik denir ve ikiye ayrılır.

a. Yatay Hareketlilik

Aynı tabaka veya bölüm içindeki hareketliliktir. Bireylerin ya da grupların bir toplumsal durumdan benzer başka bir duruma geçişidir. Bu hareketlilik genelde coğrafidir ve meslekler arasında olur. Belirgin gelir ve saygınlık farkı içermeyen hareketliliği kapsar. Örneğin: bir bakkalın, manavlığa başlaması, bir mankenin dizilerde oyuncu olması, işçinin patron olması

b. Dikey Hareketlilik

Sınıflar arasında geçişe neden olan hareketliliktir. Kişilerin bir toplumsal sınıftan diğerine geçmeleridir. Örneğin: bir tüccarın iflas ederek seyyar satıcılığa başlaması, şans oyunlarından büyük ikramiyeyi kazanan bir işçinin fabrikatör olması...